

Протягом 50 років у СЗШ № 50 працювали освітяни, віддані своїй справі, які зуміли прищепити учням любов до професії Учителя. Завдяки цьому 12 випускників стали педагогами і досягли високої професійної майстерності.

Найбільше проблем становлення закладу довелося вирішувати першому директору – **Миколі Микитовичу Велькіну**, який викладав фізику. Учасник Другої Світової війни, офіцер, танкіст. Пройшов шляхами війни аж до Берліна, був поранений, отримав чимало бойових нагород. Високопрофесійний педагог з багаторічним стажем, майстер своєї справи, порядна й справедлива людина – він зміг організувати і налагодити роботу школи, сформувати педагогічний колектив. Перш за все, директор шукав учителів, які були б віддані справі та дітям. За активної участі М.М. Велькіна і його невтомних помічників – завучів Л.В. Белозьорової та

Є.П. Радченко завирувало життя в школі, яка працювала в дві та в три зміни.

При ньому, вправному адміністраторові, побудовано двоповерховий будинок, де розташувалися вечірня та музична школи. Дбаючи про військово-патріотичне виховання учнів, директор домігся створення справжнього тиру, де старшокласники вправлялися у стрільбі.

Згодом з'явилася гордість закладу – теплиця. Вчителька біології Н.Я. Понамарьова разом з учнями створила справжнє диво. Вони вирощували екзотичні рослини – високі пальми (аж до стелі), дивовижні квіти, а навесні займалися городництвом: у теплиці в'юнилися пишні кущі огірків та помідорів. Робота юнатів неодноразово відзначалася грамотами, а фотовиставка та розповідь про нашу теплицю представлена на ВДНГ у Москві.

Невтомний господар встигав усюди: діставав обладнання для кабінетів, відшукував рідкісні саджанці дерев, облаштовував спортивний майданчик. Разом зі старшокласниками висадив липову алею по вул. Криворізькій, заклад великий фруктовий сад. Ці дерева і зараз радують дітлахів смачними яблуками і грушами.

Предметом особливої гордості М.М. Велькіна став мальовничий куточок: навколо великої клумби з різнобарвними квітами – наче ніжні дівчата-красуні – кружляли у танці стрункі берізки. Вони чарівні завжди, а особливо – восени, коли грає на сонці позолотою їхнє вбрання.

П'ЯТДЕСЯТІЙ ШКОЛИ – 50

Комунальний заклад освіти «Середня загальноосвітня школа № 50» Дніпропетровської міської ради святкує ювілей. Золотої осені 1964 року новенька триповерхова будівля в оточенні красенів-дубів відкрила свої двері. 1500 дітей Ленінського району переступили її поріг під передзвін Першого дзвоника. Школа стала назавжди рідною майже для кожного з них і центром культури робітничої околиці Дніпропетровська.

Микола Микитович завжди був разом з учнями, надихав їх на цікаві й корисні справи: разом працювали на суботниках, розв'язували задачі, готували концерти, їздили на екскурсії...

Він все життя віддав дітям. Кілька поколінь нашого району були його учнями. І коли ховали Учителя, то з кожної вулиці йшли люди, щоб востаннє вшанувати наставника.

З 1978 року заклад очолює **Сергій Леонтійович Котенков**, також учитель фізики. Активний, діяльний керівник прагнув зробити школу осередком культури й освіти в районі, дбав про свідому поведінку учнів, про зміцнення матеріально-технічної бази закладу. Сергій Леонтійович приділяв багато уваги розвитку наукового потенціалу дітей, тому його вихованці активно брали участь в олімпіадах усіх рівнів.

Цікавим було дозвілля учнів: щороку старшокласники разом із педагогами відвідували літні табори праці й відпочинку. Наша школа отримувала грамоти й подяки за хорошу дисципліну дітей і сумлінну працю.

У 1995-1997 роках школою керував **В'ячеслав Олександрович Іванов**. Перш за все він приділяв увагу творчим здібностям школярів. Разом із організатором виховної роботи О.В. Гусевою директором прагнув так будувати педагогічний процес і життя учнів, щоб вони могли виявити свої здібності. Діти брали активну участь у шкільних предметних вечорах, спектаклях, районних святах, конкурсах, інтелектуальних іграх, змаганнях КВК – учнівської та учительської команд.

Директор – людина творча, з гарним художнім смаком – разом зі шкільним активом виготовляв стенди для фойє та актові зали. Все це створювало атмосферу демократичності, доброзичливості.

У 1998 році керівником СЗШ № 50 стала **Наталія Федорівна Бондаренко**. Вона прагнула підтримувати славні традиції навчального закладу й докладала чимало зусиль для того, щоб школа мала високий авторитет у районі.

Наталія Федорівна як справжня

господиня створювала атмосферу домівки, де кожна дитина огорнута любов'ю та піклуванням. Також активно велася навчально-методична робота, об-

ладнали краший у районі методичний кабінет.

Із вересня 2009 року директорує в школі № 50 **Аркадій Михайлович Петрушанський**. Він – енергійний, розумний, ініціативний і має багато планів, творчих ідей, прагне підняти рівень методичної роботи, стимулювати оновлення технології навчання й виховання.

Буквально за рік змінився зовнішній вигляд кабінетів, фойє, укомплектовано комп'ютерний клас. Директор ініціював створення спортивних секцій, гуртків дитячої творчості «Вмілі руки», «Чарівна соломка», «Квілінг», євроклубу «Консенсус», медіаклубу «Креатив». Діти з радістю йдуть до школи й відчують, що тут їх чекають і люблять.

У закладі з українською мовою навчання розвиваються

різні напрямки як профільної освіти, так і допрофільного самовизначення, а саме: філологічний, суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний.

Із 2009 року СЗШ № 50 працює не тільки у режимі функціонування (що змінюється циклічно), а й в режимі розвитку. Основою для цього служить динамічна частина річного плану: розробка, опрацювання та втілення шкільних програм і проєктів, створених на основі національних, обласних, міських, районних програм і концепцій. Загалом підготовлено близько 20 шкільних програм і проєктів, серед яких – «Обдарована дитина», «Наступність», «Кадри», «Погляд у майбутнє» (профорієнтаційного спрямування).

Науково-методична і дослідно-експериментальна діяльність

сприяють формуванню передового педагогічного досвіду, розвитку творчості та професіоналізму вчителів.

Педагогічний колектив з 2010 року розпочав роботу над новою шкільною науково-методичною проблемою: «Створення умов для забезпечення сталого розвитку загальної креативності учасників навчально-виховного процесу». Сформовані й діють п'ять методичних комісій, творча група з роботи над провідною науково-методичною проблемою, творча

група з реалізації дослідно-експериментального проєкту «Медіакультура» на всеукраїнському рівні, динамічна група, штаби з опрацювання різних питань науково-методичної роботи.

Ми пишаємося тим, що у нашій школі працює 5 вчителів «Відмінників освіти України», 3 мають Почесні грамоти Міністерства освіти і науки України, 3 – медаль «Ветеран праці», 1 – нагрудний знак «Софія Русова», 3 – Подяки міського голови.

У 2010-2011 н. р. наші педагоги були лауреатами районних конкурсів «Вчитель року» (історії та початкових класів), брали участь в номінаціях «Біологія», «Фізична культура»; «Музика», а також районних конкурсах «Урок року» – в номінації «Математика», конкурсі кабінетів «Початкова школа», «Математика», «Українська мова», «Початкові класи», районному огляді-конкурсі кабінетів обслуговуючої праці, міському семінарі керівників євроклубів; методичні розробки вчителів фізики представлені на міському семінарі. Також ми отримали диплом IV Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти – 2013».

Школа славна на традиції. Відзначаються урочисті дати, відбуваються спортивні свята, конференції, семінари, діє наукове учнівське товариство «Сиріус».

Активно розвивається євроклуб «Консенсус», який очолює вчитель географії Олена Володимирівна Дідук. Клуб, заснований 2009 року, щорічно бере участь у «Всеукраїнському конкурсі Євроклубів» і посідає призові місця.

Цікавим і корисним стало знайомство президента євроклубу Антона Журавля з Державним міністром у справах Європи МЗС Великої Британії Девідом Ліденгтоном.

Під керівництвом учителя-експериментатора Людмили Олександрівни Дорошко впроваджено спецкурс для старшокласників «Медіакультура». Учні навчаються орієнтуватися в інформаційному просторі, а також створювати власні медіапродукти, беруть активну участь у фестивалях і конкурсах, де успішно демонструють свої медіатексти: ігрові фільми, соціальну рекламу, буктрейлери.

Працює факультатив «Основи журналістики». Учні нашої школи були гостями 34 каналу, де ділилися досвідом з питань медіакультури, розповідали про свої досягнення й зустрічалися з деканами факультетів журналістики Дніпропетровського національного університету ім. Олеса Гончара та Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Слухачі курсів «Медіакультура» та «Основи журналістики» є учасниками шкільного прес-центру й працюють над створенням шкільної газети. У конкурсі «За газетними рядками» ми завжди виборюємо призові місця.

Створено модель учнівського самоврядування: країна «Дивоцит» (початкова школа), країна «Барвінкува» (5-7 класи), країна «Семиквітка» (8-11 класи), рада лідерів «Паросток». Із учнів 8-11-х класів обирають раду лідерів і президента шкільної країни, які мають свої повноваження та обов'язки.

Активна життєва позиція учнів сприяє розвитку самостійності, відповідальності, лідерських якостей та вміння самостійно організувати навчання та дозвілля, спробувати себе в різних соціальних ролях, розвиватися як творчі особистості у колективних справах класу та школи, формувати активну громадянську позицію.

Так цвіти ж, наша школа, процвітай! У майбутнє впевнено рушай!

Руслана КУХАР, учитель української мови і літератури СЗШ № 50, Дніпропетровськ

• Видатні про видатних

1888 р. Серед ювілейних дат 2014 р. – 150 років від дня народження **Павла Арсеновича Грабовського**. Він народився 11 вересня (30 серпня за ст. ст.) 1864 р. у селі Пушкарному Харківської губернії (нині – село Грабовське Краснопільського району Сумської області) в бідній сім'ї паламаря. Прожив коротке життя – лише 38 років, із них 16,5 перебував в ув'язненні та на засланні, в Сибіру. Помер 12 грудня (29 листопада) 1902 р. в Тобольську.

Попри те, що більшу частину свідомого життя довелося перебувати далеко від України, зміг залишити яскравий слід в її історії як поет, перекладач, публіцист, активний учасник революційної боротьби і суспільно-політичного життя 1880-1890 років, і як батько Бориса Павловича Грабовського (1901-1966), фізика, винахідника, одного із творців телебачення.

Серед численної літератури, присвяченої життю і творчості П.А. Грабовського, привертають увагу дослідження іншого видатного політв'язня – **В'ячеслава Максимовича Черновола** (1937-1999). Після перебування в Мордовських таборах В. Черновола у 1978-1985 рр. довелося бути в ув'язненні та на засланні в Якутії, в тих краях, де

у 1892-1899 рр. перебував на засланні П. Грабовський. Тут відбувся своєрідний «діалог» політв'язнів двох режимів. За словами Валентини Черновола це відбулося так: «*Восени 1983 року, будучи умовно звільненим від ув'язнення, Вячеслав Черновола жив у Покровську, неподалік від Якутська, і працював на заводі будівельних матеріалів. Тоді ж добився дозволу користуватися Центральним державним архівом Якутської АРСР для опрацювання матеріалів, пов'язаних із перебуванням Павла Грабовського в Якутії на засланні. З того приводу писав до сестри в березні 1984 р.: «...тут, в Якутському держархіві, є цікаві матеріали про П. Грабовського, як слід не вивчені. Хочу до того присусідитися. Вишли мені все, що можеш, як самого Грабовського, так і будь-які наявні в Тебе матеріали про нього». Щоправда, праця була перервана втручанням КДБ України, яке дало вказівку заборонити Вячеславу Черноволові відвідувати архів. З великою гіркотою та обуренням писав він у листах до дружини: «...як розумію, інспіровано це було з України, де я в розмовах згадував про свої знахідки. А я-то наївно думав, що якраз така безневинна діяльність їм може навіть заімпонувати. Але там, очевидно, стільки злості й ненависті, що ніяка здорова логіка не діє, а отже, й у майбутньому «нам спокій тільки сниться»... Після*

«заборони на Грабовського» в моїх інтелектуальних заняттях утворився вакуум. Це пару тижнів піде, щоб оформити те, що встиг зібрати (хай собі лежить, як це один доказ нереалізованих можливос-

В. Черновола в Якутії

тей), потім придумую собі якусь «літературну працю», не зв'язану з архівами й бібліотеками (як це у Львові проморгали, що я аж два дні в бібліотеці попрацював [під час відпустки] і не заволали: «Пробі!»?)» (13.12.1984). «Стало їм, бачиши, поперек горла, що я чимсь людським зайнявся. Мабуть, чекає мене й на Україні кар'єра кочегара...» (21.12.1984).» (з передмови упорядника «Творів»: «Діалог» політв'язнів двох режимів: В. Черновола про П. Грабовського).

Окремі статті В. Черновола, написані на основі матеріалів архіву, були надруковані

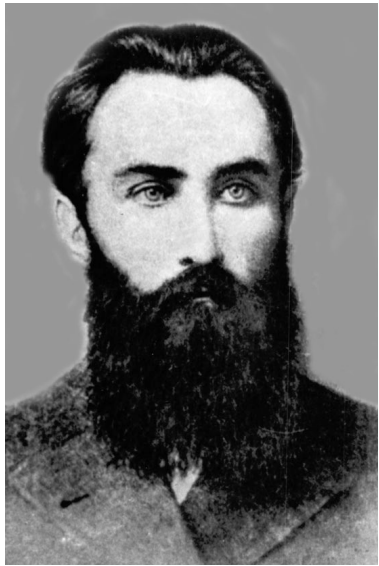
в якутській пресі («Через Покровську станцію...») – газета «Ленские маяки») або підготовлені до друку, але більшість матеріалів побачили світ лише після смерті автора, в першому томі його «Творів в десяти томах». Літературознавство. Критика. Журналістика, Київ, «Смолоскип», 2002. (Упорядник Валентина Черновола). Тут опубліковані статті «Павло Грабовський в іркутській в'язниці (1889-1892), Листи політзасланців з архіву М.О. Ожигова (із них 7 листів П. Грабовського, ретельно звірені з оригіналами), Критичні зауваження до книги В.Є. Охлопкова «История политической ссылки в Якутии. Книга первая (1825-1895)», статті «Через Покровську станцію», «Польські політзасланці в Якутії», «У Нюрбинському краєзнавчому музеї».

Пропонуємо увазі читачів «Джерела» статтю В. Черновола «Павло Грабовський в іркутській в'язниці (1889-1892)» (зі скороченнями, які позначені (...); скорочення в квадратних дужках [...] – авторські).

Сподіваємось, що вона допоможе яскравіше уявити як постать Павла Грабовського, так і Вячеслава Черновола, журналіста, літературознавця, сумлінного дослідника.

Павло ГРАБОВСЬКИЙ В ІРКУТСЬКІЙ В'ЯЗНИЦІ (1889–1892)

Написання в червні 1889 року знаменитої заяви «Русскому правительству», якою група політичних засланих Балаганського округу Іркутської губернії протестувала проти кривавої розправи над своїми товаришами в Якутську, та викликане цим понадтрирічне ув'язнення в іркутській тюрмі – переломний етап у житті й творчості видатного поета-революціонера Павла Арсеновича Грабовського, що знаменував становлення його як українського письменника революційно-демократичного напрямку. Саме відтоді, уперше з'явившись у львівському журналі «Зоря» (ч. 21 за 1890 р.), ім'я Павла Грабовського (або ж Панька, Павла Журби, Павла Граба, Харка Воли...) уже не сходять зі сторінок української періодики. Сам письменник свідчив, що з іркутської тюрми в 1890-1892 роках послав у галицькі видання понад 150 власних і перекладних віршів, дві поеми, переклади «Шилійонського в'язня» Байрона й першої глави Пушкінового «Свєгенія Онєгіна», декілька статей і оповідань, тоді як із написаного раніше надрукував усього лиш відновлену з пам'яті поему «Текінка», якою лишився незадоволеній, та «2-3 перероблених вірші». З іркутської тюрми бере початок багаторічне листування П. Грабовського з Іваном Франком, що словом і ділом підтримав ув'язненого поета.

Важко сказати, чи мала б наша література таку яскраву постать поета-борця, якби П. Грабовський продовжував гиніти в глухій «іногородній управі» Балаганського повіту. Думається, гучний

протест, що набув розголосу по всій Росії й навіть за її межами, а потім специфічні умови тривалого ув'язнення в іркутській тюрмі стали свого роду каталізатором творчої та громадської енергії письменника.

Для відтворення цього нелегкого, але творчо надзвичайно плідного періоду біографії П. Грабовського зовсім не бракує джерельних матеріалів, здебільшого вже опублікованих (документи слідства й суду в справі балаганського протесту, листування, спогади сучасників тощо). Однак і в сьогоденній літературі не критично повторюються деякі неточні або й помилкові твердження, яких не змогли уникнути, здебільшого через неопрацьованість джерел, перші українські дослідники життєвого й творчого шляху поета (Є. Кирилюк, І. Кулик, О. Кисельов).

Спробуємо вказати на такі недогляди, долучивши не використані ще матеріали Центрального державного архіву Якутської АРСР (далі – ЦДАЯАРСР), насамперед документи фонду М. Ожигова, товариша П. Грабовського по балаганському заслання та іркутському ув'язненню. Там зберігаються спогади М. Ожигова, написані вже в радянські часи (орієнтовно 1926 року), та десятки листів від політзасланців і каторжан, одержаних ним в іркутській в'язниці в 1889-1892 роках. Через цензурні обмеження кількості й розміру дозволеної кореспонденції листи ці, як правило, мали колективного адресата – усіх арештованих учасників балаганського протесту. Часом вони були навіть за формою колективними – на конверті стояло: «Н. А. Ожигову (в тюрмі). В г. Иркутск. В Иркутское жандармское управление», а всередині на кількох помережаних дрібним почерком аркушиках виявлялося кілька листів від кількох осіб різним адресатам. Є там і вставки безпосередньо для П. Грабовського. (...)

І. Серед дослідників (О. Кисельов, А. Каспрук та ін.) утверди-

лася думка, що ініціатором протесту групи засланих Балаганського округу проти звірячої розправи царської адміністрації над політичними засланими в Якутську 22 березня 1889 р. (т. зв. Якутська трагедія) був саме П. Грабовський, а інші учасники протесту тільки підтримали його ініціативу й підписали написану ним заяву-відозву. Цим самим видатним революціонером-народником Віктору Краніхфельду, Евеліні Улановській, Миколі Ожигову відводиться в протесті пасивна роль. Однак на слідстві всі четверо «балаганців», що першими послали протест, дружно заявляли про спільну ініціативу. (...) Якщо прийняти тільки за тактику таке свідчення «колективної відповідальності», то як пояснити, що й пізніше П. Грабовський у кількох листах писав про колективну ініціативу й навіть спільне авторство, наприклад у листі до І. Франка 1 листопада 1894 року: «Я тоді був у гор. Балаганському і з кількома товаришами написав протестуючий покликання до уряду...» (Грабовський П. Збір. творів... – Т. 3. – С. 215)? (...) Слова П. Грабовського з досі не друкованого листа до С. Єфремова «Правди ради додаю, що ту відозву, за котру нас засуджено, писав з згодою та з припоруки товариства» (тут і вище підкр. мос. – В. Ч.) теж не дають підстави говорити про П. Грабовського як одноосібного організатора протесту. Дійшовши думки саме таким чином заявити про своє ставлення до сваволі царської адміністрації та обговоривши характер майбутньої відозви, товариші доручили написання тексту П. Грабовському, знаючи про його певний літературний досвід (співробітництво в легальній харківській пресі, віршовані спроби російською мовою по дорозі на заслання). Без сумніву, первісний текст колективно обговорювався й редагувався.

На користь одноосібної ініціативи П. Грабовського не наведено досі жодного суттєвого аргументу. (...) Основний примірник протесту, що був посланий у міністерство внутрішніх справ і став підставою арешту «балаганців», написаний рукою В. Краніхфельда, а його підпис під відозвою стояв першим (далі підписи йшли в такій послідовності: П. Грабовський, Е. Улановська, М. Ожигов). В офіційних інстанціях справа про балаганський протест іменувалася «Дело Виктора Краніхфельда и других», так воно зафіксоване і в сьогоденній дослідницькій літературі.

Звичайно, ці двоє революціонерів, як і П. Грабовський та М. Ожигов, також були спроможні й на ініціативу протесту, і на авторство тексту заяви.

Іркутська в'язниця

Повз увагу українських дослідників пройшов ще й такий виразний факт. Хоч у відповідь на Якутську трагедію народовольці розповсюдили в Росії й за кордоном більше десяти різних прокламацій і хоча розправа над товаришами сколихнула обуренням насамперед сотні політзасланців у різних закутках Російської імперії, тільки балаганська група наважилася на відкритий протест. Заявляючи «полнейшую солидарность нашу с честно павшими товарищами» і «крайнее сожаление, что географическое положение не позволило нам лично принять участие в этом деле [...], чтоб не на бумаге только, а и своею кровью заявить пред лицом всего русского общества о нашей глубокой ненависти к произволу и насилию», і ставлячи під цією по-

лум'яною відозвою свої імена, протестанти добре знали, що їх за це чекає в умовах наступу реакції 80-х – поч. 90-х років, коли шибениця й каторга протиставлялися не тільки бомбі терориста, але й слову пропагандиста. Хіба це не доводить, що й П. Грабовський, і всі без винятку його однопроцесники були людьми найвищих моральних імперативів, а тому виділяти серед них «актив» і «пасив» – річ намарна? (...)

П. Потребує уточнення й картина слідства в справі П. Грабовського та інших учасників протесту. (...) Справді, учасників балаганського протесту тримали в ув'язненні дуже довго: В. Іванова – два роки, аж до смерті, С. Новаковську – три роки, а решту – понад три роки. Таке надмірне розтягування юридично простої справи викликало здивування навіть засланих, звиклих до тиходності бюрократичної машини. (...) Як же пояснюється таке незвичайно тривале навіть для тих часів попереднє ув'язнення П. Грабовського та його товаришів?

Формально слідство в справі хоч і велось неквапно, усе ж тривало не «понад три роки» чи «три з половиною роки», як пишуть дослідники, неправомірно називаючи «слідством» весь період тюремного ув'язнення, а трохи більше року. (...) Отже, дізнання і слідство в справі балаганського протесту, теж навмисне розтягвані, зайняли приблизно 1,5 року, а значно більше часу – близько двох років – пішло на різні закулісні махінації, пов'язані з особливим характером справи. Річ у тому, що якутський губернатор Осташкін, який зумисне спровокував криваве побоїще, єдине в своєму роді в цілій тодішній підневільній Росії, вочевидь перестарався. Якутська трагедія набула небаякого внутрішнього і міжнародного розголосу, до чого

Ювіляр року

прислужився і протест балаганських засланив. Розмножений на гектографі й розісланий у багато місць Росії, він потрапив за кордон і був надрукований у газеті «Free Russia» («Вільна Росія»), органі створеного в Англії 1889 р. «Товариства друзів російської свободи». Проводити в такій атмосфері невдовзі після якутського побойща гучний політичний процес над балаганськими протестантами було зовсім не в інтересах царської адміністрації. Тому-то, замість передати справу в іркутський губернський суд і покінчити з нею ще на початку 1890-го року, іркутський генерал-губернатор юридичне проходження справи загальмував, переславши міністрові юстиції матеріали дізнання і звинувальний висновок із проханням не передавати справу до суду. Він пропонував розв'язати справу адміністративним шляхом, без суду, виславши заарештованих на 10 років на Сахалін або ув'язнивши на 5 років у тюрму. Ще «ліберальнішим» виявив себе спочатку міністр юстиції сенатор Манасєїн, запропонувавши обмежитися роком тюрми для П. Грабовського та інших «балаганців», а Новаковську ув'язнити всього на два місяці. Цей лібералізм мав ту ж підставу, що й пропозиція генерал-губернатора: на публічних процесах судові органи виставлялися в особливо непривабливому світлі, а революціонери діставали для себе трибуни для пропаганди. Але департамент поліції глянув на справу з іншого боку: охрнка побачила в П. Грабовському та його товаришах непримиренних ворогів самодержавства, а тому «возвращение их в Россию, в интересах государственного спокойствия, едва ли может быть допущено; посему [...] казалось бы целесообразным ныне же [підкр. моє. – В. Ч.] поставити их в такие условия, которые, вполне соответствующая совершенному преступному деянию, вместе с тем обеспечивали бы невозможность возвращения их в ряды активных деятелей преступного сообщества...» Міністерству юстиції не лишалося нічого іншого, як відіслати справу назад в Іркутськ і через рік після арешту дати казівку розпочати слідство, потреби в якому після проведеного жандармами дізнання вже й не було. (...)

Однак іркутська епопея П. Грабовського не скінчилася й судом, що відбувся за зачиненими дверима 8 листопада 1891 року й засудив усіх однопроцесників (крім померлого 21.09 того ж року в психлікарні В. Іванова) на 4-річну каторгу. За тюремними мурами в умовах, які «обеспечивали бы невозможность возвращения их в ряды активных деятелей», балаганських протестантів тримали ще понад рік. Сенат не поспішав із розглядом апеляцій кількох засуджених (П. Грабовський та С. Новаковська оскаржувати вирок категорично відмовилися), а коли 9 березня 1892 року після блиску-

чого захисту відомого адвоката Спасовича, який наголошував і на невідгінних для царської адміністрації обставинах Якутської трагедії, і на ненормально довгому утриманні заарештованих у слідчій тюрмі, каторгу всім замінили на пожиттєве заслання у віддалені райони Сибіру, так само

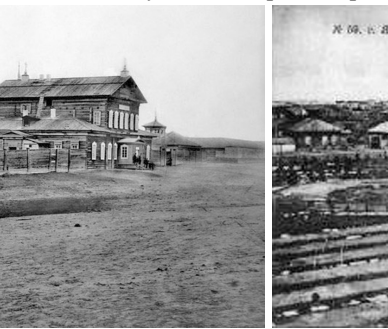

довго довелося чекати царського затвердження. Воно відбулося лише 8 липня, але ще кілька місяців рішення сенату неквапно мандрувало по різних канцеляріях – і тільки в жовтні 1892 року генерал-губернатор переслав його для виконання іркутському поліцеймейстерові, визначивши місцем заслання всіх засуджених сувору Якутію. Залишилося чекати, коли встановиться зимава дорога по Лені, – і 25 листопада 1892 року, через три роки, три місяці й 8 днів після арешту, П. Грабовський залишив тюремні стіни й вирушив у далеку важку дорогу. Мети понадтрирічної тяганини було досягнуто: за давністю часу гострота реакції на якутську розправу зменшилася чи була заслонена свіжішими прикладами самодержавної сваволі (Карійською трагедією в листопаді 1889 р. та ін.), а рішення сенату, що замість каторги живцем поховав нашого поета і його однодумців у якутському сніговому безгомінні, можна було навіть ознайомити лібералізмом... (...)

III. Треба переглянути й утрадиційнені вже уявлення про умови утримання П. Грабовського в іркутській тюрмі. «А умови життя в цій тюрмі були такі нестерпні, що декотрі в'язні божеволіли і помирили. Організм Грабовського виснажувався постійними голодовками – єдиною можливою формою боротьби проти нелюдських тюремних порядків», – читаємо в М. Костенка, хоча жодної голодовки в іркутській тюрмі П. Грабовський не проводив (автор передмови, очевидно, переніс в Іркутськ харківські події кількарічної давності...). (...) А якутський історик В. Охлопков пішов ще далі, коли повідомив читачам, що «царские тюремщики, считая поэта наиболее опасным и «упрямым» преступником, продержали его три с половиной года в одиночной камере строгого режима с кандалами на руках и ногах». (...) Усе це – перебільшення, яких трагічно-героїчний життєпис Павла Грабовського зовсім не потребує. (...)

Саме режим каторжної тюрми (та ще й у найсуворішому «петропавловсько-шліссельбурзько-

му» варіанті) деякі автори приписують до іркутського ув'язнення П. Грабовського. Вони забувають, що в Іркутську учасники балаганського протесту не каторгу відбували, а були під слідством. За всієї відносності в царські часи положення про презумпцію невинності плутати каторжний ре-

Якутськ у другій половині XIX ст. жим з підслідним неприпустимо. Насправді ж, не було в «балаганців» ніяких «кайданів на руках і ногах» (їх одягали в'язням під час етапування або на каторзі). Не було й глухої ізоляції ні між собою, ні від інших в'язнів тюрми. Зі спогадів, а також зі знайдених в Якутському архіві листів можна зробити висновок, що спілкувалися між собою «балаганці» з перших днів ув'язнення, а потім усі перебували навіть в одній камері (тільки Новаковська й Улановська жили окремо в жіночому корпусі). Читаємо в Л. Фрейфельда: «У них прекрасно було організоване господарство; у великій камері завжди було чисто і якое навіть затишно». Відразу ж постає запитання: як міг Фрейфельд, що пробув в іркутській тюрмі кілька тижнів у 1891 році, чекаючи етапу на Карійську каторгу, побувати в камері «балаганців» і залишити спогади з цікавими подробицями очевидця? А річ у тому, що в іркутській тюрмі, як і в ряді інших тодішніх тюрем зі звичайним режимом, в'язні цілого тюремного корпусу могли бачитися між собою і в прогулянковому дворі, і навіть відвідувати одні одних у тюремних камерах, які на день лишалися відчиненими.

У тих же спогадах Л. Фрейфельда знаходимо: «В тюрмі вони багато працювали, поповнювали свої знання; удень грали в городки». Про захоплення Грабовсько-

Ув'язнені в Сибіру

го в іркутській тюрмі цією грою читаємо й у наведеному далі листі В. Лібіна.

Такі ж відгуки знаходимо й в інших листах, що зберігаються в Якутському архіві: «Ежеминутно жалею, дорогие товарищи, что уехали из Иркутска, у вас было как-то теплее, уютнее, чувствовалось легче; так же чувствуют и

другие», – писав 7 квітня 1890 р. з якутської тюрми політзасланець В. Лібін (ЦДА ЯАРСР, ф. 476, спр. 21, арк. 2 зв.). У листі Д. Кобермана з Якутії читаємо: «Стараюсь удовлетворить всем вопросам о вашей иркутской жизни, представляя ее, как она и казалась мне, в свете совсем не

мрачном» (Там же, стор. 22, арк. 3 зв.).

Звичайно, тюрма – завжди тюрма, і трирічне перебування за тюремними мурами в невідомості про дальшу долю вимагало неабиякої мобілізації фізичних і духовних сил. Не всім на те ставало. Упав у меланхолію й зачав у тюремній лікарні Володимир Іванов. Бували важкі хвилини й в інших. «Черная меланхолия, навалившаяся на Вас, явление совершенно понятное. Столько времени сидеть в тюрьме, к тому же еще с расстроенным здоровьем, как тут не развентиться», – писав М. Ожигову з Балаганського повіту засланець В. Голубев (знайомий також П. Грабовського, бо далі йде: «Поклон нижайший Павлу Арсеньевичу. Собираюсь писать ему...») (ЦДА ЯАРСР, ф. 476, сир. 31, арк. 1-2).

Але назагал однопроцесники трималися мужньо й витривало. «Вони спокійно чекали суду. Зустріч з цими товаришами, спільне перебування з ними, аж поки встановилася зимава дорога, їх чисто епічне ставлення до своєї долі справили на мене величезне враження. [...] Це були люди твердої волі, послідовні революціонери, що кинули сміливий виклик самодержавству», – захоплювався «балаганцями» Л. Фрейфельд.

Павло Арсенович, знаємо, був людиною тонкої душевної організації, надто вразливою, з гострою реакцією на людські й особисті кривди. Знаємо в його житті три періоди важких і тривалих душевних потрясінь. Перший – під час одиночного ув'язнення в ізіомській тюрмі, де П. Грабовський «начал обнаруживать признаки психической болезни, заключающиеся в нецелесообразности движений и истерическом рыдании и меланхолическом настроении», через що майже на рік затрималося його відправлення на заслання. Ще двічі такі тривалі депресії спостигали поета в якутському заслання в 1895 та 1898 роках, останнього разу він мало не покінчив з собою, і це відбувалося на його літературній активності, спричинило розпачливі ноти в листах.

Нічого подібного не було в іркутській тюрмі. Обсяг написаного й перекладеного в тюремних умовах викликає подив – саме тут установилися контакти з галицькою періодикою та І. Франком, у листах до якого ще не чується нарікань на самотність, хвороби, тугу, нерозділені почуття.

Спогади й листи також малоють образ бадьорої, активної й ще не надломленої фізично здорової людини, яка знайшла свій шлях у житті. Таким побачив П. Грабовського М. Рклицький, якому перед від'їздом із заслання в травні 1892 р. дозволили побачитися в тюрмі зі своїм харківським товаришем по революційній боротьбі. Такі ж відгуки знаходимо і в листах. «Радуюсь энергии и неутомности Павла Арсеньевича, он, по-видимому, несколько не изменился – в добрый час» (ЦДА ЯАРСР, ф. 476, спр. 25, арк. 1-2), – пише, наприклад, у лютому 1899 р. О. Милославський. Такому настроєві й активній творчій праці сприяли умови утримання в іркутській тюрмі, значно легші за ті, яких довелося знати П. Грабовському в Харкові й Ізюмі.

А що в тому ж корпусі тримали й тих, хто по дорозі на заслання чи на каторгу подовгу, іноді місяцями, чекали в іркутській тюрмі етапу, то П. Грабовський за три роки перезнакомився з десятками каторжан і засланив, міг одержувати свіжі новини, дізнаватися про боротьбу різних ідейних течій у російському визвольному русі. Так, із фонду Ожигова знаходимо імен понад 20, частіше засланив-революціонерів, що тільки наприкінці 1889 – на початку 1890 р. пройшли через іркутську тюрму й познайомилися там з П. Грабовським. Не менше було їх і в дальші роки. Серед них такі постаті, як український революціонер-народник Яків Стефанович, один з організаторів відомої Чигиринської змови (1877), а потім один з керівників «Чорного переділу», до якого приєднався ще семінаристом П. Грабовський; соціал-демократ Фелікс Кон, член польської партії «Пролетаріат», у подальшому – один з організаторів Польської соціалістичної партії, після революції відомий діяч КПРС і Комінтерну; Галкін-Горін – революціонер-народник, що переходив тоді на марксистські початкові позиції, пізніше більшовик, радянський працівник після революції і т. д. З багатьма з них у П. Грабовського встановилися дружні стосунки, з деяким – листування. В іркутській тюрмі чи потім в якутському заслання П. Грабовський листувався з політзасланцем і каторжанкою Надією Сигидою (до її загибелі), М. Поляковим, засудженим за однією справою з Надією Сигидою, знайомим П. Грабовського ще з часу спільного етапу в Сибіру харків'янином М. Рклицьким, В. Галкіним, П. Якубовичем та іншими засланнями.

[1984]

Підготував Євген ШУЛЬГА

• Крилаті вислови

Павло
ГРАБОВСЬКИЙ

- Неволя живої душі не уб'є.
- Рідна мова на чужині
Ще милишою стає.
- Сміле слово – то наші гармати,
Смілі вчинки – то наші мечі.
- Нема нічого гірше,
Як бути живим і вмерти за життя!
- Де плачуть, там немає вже краси!
- Невмируща міць народа усе лихе переживе!
- Не смерть страшна, не довгий час неволі, –
Не важко бути геросм проти них;
А страшно жисть, запрягшись мимоволі
В ярмо дурниць та клопотів дрібних.

(...) Одного б ще бажав – перед смертю побачити Україну та українців; коли б се сталося, то мені, певно, здалось би, що се не дійсність, а казка... Се було б нагородою за довгі літа неволі... А може, не доведеться вже побачити України, як не побачив матері, що вмерла 2 роки перед сим.

(...) Як подивлюсь я на своє життя від початку, так не було в йому нічого ініснько майже світлого, крім важкої праці, злиднів, хвороб та пропадання серед жорстоких, запеклих людей, серед нелюдських та катівських громадських обставин. Знесилено моє тіло, пошматовано душу, а за що, кому на користь? І от тиняюсь, скидаючись швидше на тінь людини, ніж на людину, і ждучи того слушного часу, щоб, побачивши Україну, сказати: «Нині отпущася!» Горем та злиднями почалося моє життя, горем та злиднями й скінчиться. Але не треба мені світових заман та ласощів, аби тільки дали спрмогу працювати для рідного краю, присвятити йому ті слабкі сили, які ще осталися в моїм покаліченім та понівеченім тілі. Не дають і не дадуть... Отак я живу, любий брате, і такий маю вигляд на будуще.

Ваш щиро прихильний Павло Грабовський
(з листа до Бориса Грінченка. Тобольськ, 8 вересня 1901 р.)

У 2014 році в обласному етапі конкурсу взяли участь 310 школярів. 52 учні представили Дніпропетровщину у фіналі Всеукраїнської наукової першості.

Переможці – 36 юних науковців і 41 науковий керівник (шкільні вчителі, викладачі вишів, лікарі-генетики та підприємці) отримали пам'ятні гравертони.

«Ми вітаємо наших розумників і розумниць. Сьогодні більшість із них вже стали студентами престижних вишів не лише Дніпропетровщини та України, а й Ізраїлю та Польщі. Їхні здобутки свідчать про високий рівень наукового потенціалу Дніпропетровщини», – зазначив директор

департаменту освіти і науки ОДА Олександр Демчик.

Більшість учасників конкурсу-захисту МАНУ є учнями 10-х та 11-х класів. Щороку у фіналі наукового турніру діти змагаються не лише за почесне звання, а й за можливість отримати преференції при вступі до вишу. У 2014 році право вступати з попереднім бонусом у 50 балів – за I місце – отримали вісім випускників шкіл області. За здобуття II місця додаткові 40 балів – нараховували шістьом одинадятиклас-

Почесні нагороди –

переможцям Всеукраїнського конкурсу Малої академії наук

никам; 16 школярів, які посіли III місце, вступатимуть із бонусом 30 балів.

За вісім років роботи Дніпропетровського регіонального відділення Малої академії наук 193 учні стали переможцями III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту МАН, із них 55 мали статус стипендіата Президента України. Цього року такої привілей здобули восьмеро школярів.

За останній рік кількість юних дослідників зросла з трьох до понад п'яти тисяч дітей. Регіональне

відділення академії піднялося з п'ятої на четверту позицію у Всеукраїнському рейтингу.

У липні працювали традиційні літні школи МАН. Цьогоріч їх кількість збільшили до п'яти. Тут навчалися та відпочивали 79 школярів.

Довідка. Мала академія наук Дніпропетровщини має 12 відділень: Літературознавство, фольклористика та мистецтвознавство; Мовознавство; Філософія та суспільствознавство; Історія; Науки про Землю; Технічні науки; Ком-

п'ютерні науки; Математика; Фізика і астрономія; Економіка; Хімія та біологія, а також Екологія та аграрні науки. У складі цих відділень діють 59 секцій з різних предметів.

•••

Від 25 жовтня до 8 листопада триває осіння установча сесія Дніпропетровського відділення Малої академії наук України.

Нагородили 18 переможців еколого-натуралістичного конкурсу «МІЙ РІДНИЙ КРАЙ – МОЯ ЗЕМЛЯ»

За право представляти область на Всеукраїнському фіналі конкурсу юних натуралістів навесні 2015 року змагалися півсотні переможців міських і районних етапів.

«Еколого-натуралістичний напрямок на Дніпропетровщині є одним із найпотужніших в Україні. Це підтверджує рейтинг Міносвіти, де наша область посідає I місце у цій галузі. Наразі близько 800 шкіл регіону залучено до мережі еколого-натуралістичної освіти», – зазначив директор департаменту освіти і науки облдержадміністрації Олександр Демчик.

Переможців обласного етапу визначали за підсумками роботи у трьох секціях: «Природоохоронна робота та екологічне виховання», «Дослідницька робота в галузях сільського та лісового господарства» та «Квіткарство». Юні екологи отримали почесні грамоти, фотоальбоми, флеш-носії та жовто-блакитні фінічки.

Крім того, вихованці Дніпропетровського еколого-натуралістичного центру підготували для бійців АТО експозицію малюнків. Свої мистецькі твори юні активісти передадуть до обласної лікарні ім. І.І. Мечникова.

У фінальному етапі першості юних дослідників, який тривав 20-22 жовтня у Києві, вісім із десяти представників Дніпропетровщини вибороли два I-х місця, два дипломи II ступеня, чотири конкурсні роботи були визнані гідними III місця. Загалом у чемпіонаті взяли участь понад 200 біологів-початківців із 20 областей України; 73 із них стали переможцями.

Учасники провели стендовий захист своїх наукових робіт.

Конкурсанти змагалися у восьми категоріях: «Біологічні науки» (секції: ботаніка, зоологія, біохімія, мікробіологія), «Екологія та проблеми довкілля» «Енергетичні технології», «Науки про Землю» (географія, геологія), «Науки про Всесвіт» (астрономія), «Науки про людину» (анатомія, фізіологія), «Хімія», «Фізика та астрономія».

У категорії «Науки про людину» перемогу виборола учениця 11 класу СЗШ № 126 Кривого Рогу Тетяна Лейченко зі своїм екологічно-соціальним проектом «Крок до здоров'я».

Ще одне перше місце виборола у категорії «Хімія» учениця 11 класу Дніпропетровського хіміко-біологічного ліцею Дар'я Підгорна з роботою «Кольориметричне визначення вітаміну С з використанням 18-молібдодифосфату».

Вісім призових місць на V Всеукраїнському форумі «ДОТИК ПРИРОДИ»

вибороли науковці Дніпропетровщини

II місця в секціях «Зоологія» та «Ботаніка» отримали учень 11 класу № 126 Кривого Рогу Роман Потапенко за дослідження «Поліморфізм сизого голуба (*Columba livia* L) в умовах м. Кривого Рогу» та учениця 10 класу Чумаківської СЗШ Томаківського району Катерина Лисечко за вивчення «Впливу пірогенного фактору на видову різноманітність фітоценозів».

Треті позиції у рейтингу Всеукраїнського форуму посіли четверо школярів: у категорії «Екологія та проблеми довкілля» – десятикласниці Томаківської СЗШ № 1 Валерія Турчиненко і Аліна Невінчана зі спільним проектом «Локалізація та ліквідація аварійних розливів нафтопродуктів з використанням опалого листя». Журі відзначило ще одну спільну роботу у цій галузі – «Утилізація відходів споживання кавової продукції та створення інноваційного вуглецевого сорбенту для очищення стічних вод від нафтопродуктів». Її авторство належить ученицям 10 класу Кисличуватської СЗШ Томаківського району Наталі Мисюрі та Юлії Ждан.

Дипломами III ступеня у секції «Зоологія» нагороджена учениця 11 класу Ніко-

польської СЗШ № 2 Марія Кір'якулова. Тема її дослідження: «Білки печінки бичків як молекулярні біоіндикатори екологічного стану Каховського водосховища». Бронзову відзнаку в секції «Ботаніка» здобула також учениця 11 класу Ювілейної середньої загальноосвітньої школи № 1 Дніпропетровського району Антоніна Кушнір з роботою «Ареалогічний, таксономічний аналіз флори та рідкісні види рослин озера Солоне природного заповідника «Дніпровсько-Орільський».

Усі діти є вихованцями Дніпропетровського обласного еколого-натуралістичного центру дітей та учнівської молоді.

Прес-сектор департаменту освіти і науки обласної державної адміністрації

У заході взяли участь представники 14 областей. Команда юннатів комунального закладу «Центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді» Дніпропетровського району представила свою роботу з садівництва.

До складу команди увійшли кращі вихованці гуртка «Юні садівники», учні Партизанської СЗШ: Олексій Акаст'юлов (10 клас), Євгеній Гаріфулін та Анна Клименко (11 клас).

Першого дня на презентації виставки досягнень творчих учнівських об'єднань садівничого профілю наша делегація представила фотозвіт про участь у фестивалі «Україна – сад», щоденник дослід-

У Києві 8-10 жовтня відбувся Всеукраїнський фестиваль «УКРАЇНА – САД»

ницької роботи учениці 9 класу Кіровоградської СЗШ Марії Грек на тему: «Вплив краплинного зрошення на врожайність яблук сорту «Кальвіль сніговий», звіт учнів Новомиколаївської СЗШ про трудову акцію, присвячену 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка, а також яблука, груші, виноград різних сортів, варення тощо... Виставка була оформле-

шпиталю – в рамках акції «Лист пораненому».

Другого дня відбулися «Симиренківські читання», присвячені основоположникові українського плідорозплідництва Володимиру Львовичу Симиренку на тему: «Дослідницька робота з садівництва у творчих учнівських об'єднаннях».

Юннати представили науководослідні роботи, які оцінювало компетентне журі. Олексій Акаст'юлов винайшов власну методику вирощування винограду, адап-

товану спеціально для свого району. Його робота: «Оптимальна система виноградних насаджень для забезпечення сталого виробництва столового винограду в умовах Дніпропетровського району» посіла III місце.

У програмі фестивалю – проведення Всеукраїнської трудової акції «День саду», майстер-клас з обрізки дерев і догляду за ними. Юні садоводи висадили на ділянці

НЕНЦ кущі смородини та порічок, побували у формово-декоратив-

ному плодовому саду. Наукові працівники Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України провели екскурсію для учасників заходу та майстер-клас «Нові плодово-ягідні культури» й ознайомили юних садівників із новими видами та сортами.

За підсумками Всеукраїнської першості ЦЕНТМУ Дніпропетровського району отримав за високі результати в дослідницькій та практичній діяльності грамоту за III місце.

Алла ІВАНУС,
методист ДОЕНЦМУ

них об'єднань садівничого профілю наша делегація представила фотозвіт про участь у фестивалі «Україна – сад», щоденник дослід-

на в національному стилі, прикрашена калиною, квітами. Після захисту юні садівники відправили фрукти пораненим бійцям до

Присяга на вірність Україні

Напередодні річниці визволення Дніпропетровська від нацистських загарбників 112 вихованців Дніпропетровського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою

склали присягу на вірність Україні. З них 80 – дев'ятикласники, 42 – учні 10 класу.

Участь в урочистому заході взяли також керівники області, делегація Литовської Республіки, яка перебувала у місті, батьки ліцеїстів.

«Сьогодні дуже важливий день, який ви запам'ятаєте надовго. Ще вчора, як більшість

хлопців, ви грали у футбол, гуляли вулицями, а вже зараз присягнули на вірність народу України. Ви – майбутнє України, її військова еліта. Ті люди, які будуть командувати новою армією. Армією, яку зараз будує наша держава», – сказав радник голови облдержадміністрації Борис Трейгерман.

До привітань долучився депутат Європейського парламенту від Литви Пятрас Ауштрявічус.

– Сподіваюсь, що ваше покоління приведе Україну до майбутнього. Це буде самостійна, демократична та європейська країна. Я дякую вам за те, що ви обираєте цей шлях, – сказав він.

Під час складання присяги кожен учень отримав почесний «Значок ліцеїста». Також майбутні військовики вшанували пам'ять героя-випускника 2012 року Ростислава Нікітіна, який служив у складі 25-ї бригади і загинув 30 липня 2014 року під містом Шахтарськ.

Довідка. Ліцей засновано у 2009 році. Тут навчається 330 учнів 9-11-х класів (11 взводів, 3 роти). У закладі поглиблено вивчається

фізична культура та курс «Захист Вітчизни», що складається з предметів: військова підготовка, вогнева підготовка, тактична підготовка, стройова підготовка, історія українського війська, військова етика та психологія.

Ліцей закінчили 332 юнаки, серед них: близько 120 – навчаються у військових вищих навчальних закладах, 27 – служили (або служать) у лавах ЗСУ.

Офіцер-вихователь ліцею старший лейтенант Юрій Золотарьов бере участь в АТО у складі 25-ї окремої Дніпропетровської повітряно-десантної бригади ЗСУ.

Навчальна тривога

23 жовтня 2014 року о 13 годині 55 хвилин відбулася перевірка централізованої системи оповіщення населення із включенням електросирен та передачею мовного повідомлення в ефірних засобах мовної інформації.

ПАМ'ЯТКА

про порядок оповіщення у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та воєнного характеру, а також укриття в захисних спорудах

Оповіщення

Головний спосіб оповіщення населення про дії у разі виникнення надзвичайних ситуацій – це передача повідомлення по мережі дрогового мовлення (через квартири і зовнішні гучномовці), а також через мережі радіомовних станцій і телебачення, пересувні автомобілі з гучномовцями.

Для привернення уваги населення в екстремальних ситуаціях перед передачею інформації включаються сирени та інші сигнальні засоби.

Запам'ятайте! Сирена і переривисті гудки інших сигнальних засобів означають сигнал цивільного захисту – «УВАГА ВСІМ!».

Після подачі звукових сигналів (сирени, гудки тощо) передається мовна інформація про надзвичайну ситуацію.

Почувши сигнал, негайно увімкніть радіоприймач або телевизор і слухайте повідомлення центральних і місцевих органів виконавчої влади та їхніх структурних підрозділів з питань надзвичайних ситуацій.

На кожен надзвичайну ситуацію підготовлено варіанти повідомлень.

Прослухавши повідомлення, кожний громадянин повинен діяти без паніки і метушливості відповідно до отриманих вказівок.

Повідомлення включає: інформацію про надзвичайну ситуацію, місце і час її виникнення, територію (райони, масиви, вулиці, будинки тощо), яка потрапляє в осередки (зони) ураження, порядок дій, іншу інформацію.

Кожний громадянин, який перебуває на роботі, повинен виконувати всі розпорядження керівника цивільного захисту суб'єкта господарської діяльності відповідно до плану цивільного захисту, а також брати участь у проведенні аварійно-рятувальних робіт у складі формувань або за вказівками органів управління цивільного захисту.

Якщо громадянин перебуває вдома, він повинен:

тримати вдома постійно включеними радіоприймач і телевизор для того, щоб слухати розпорядження і вказівки центральних і місцевих органів виконавчої влади та їхніх структурних підрозділів з питань надзвичайних ситуацій;

повідомити про отриману інформацію сусідів, особливо літніх людей;

постійно мати напохваті засоби індивідуального захисту, а також медичну аптечку, документи (паспорт, військовий квиток, документи про освіту, свідоцтво про народження дітей, пенсійне посвідчення, трудову книжку тощо), гроші, засоби зв'язку, предмети особистої гігієни, запас їжі та води;

здійснити у квартирі (будинку) протипожежні профілактичні заходи (перекрити газ, водопостачання, вимкнути електропостачання та інше), підвищити безпеку квартири: зачинити вікна, ушільнити їх;

знати місце найближчого укриття (підвальне приміщення, паркінг тощо), де можна сховатися.

Якщо сигнал застав вас у транспорті, громадському місці (магазині, театрі, на ринку тощо) необхідно уважно і спокійно вислухати повідомлення, з'ясувати, де поблизу розташоване укриття і, якнайшвидше дістатися і сховатися в ньому, а якщо є час, дістатися додому і діяти відповідно до отриманих вказівок.

Адресу вашого укриття за місцем проживання ви можете з'ясувати у житлово-експлуатаційних конторах.

Департамент взаємодії з правоохоронними органами, цивільного захисту та оборонної роботи облдержадміністрації

На навчання до Литви

29 жовтня семеро дітей, родини яких переїхали до Дніпропетровщини внаслідок бойових дій на Сході України, вирушили на навчання до Литви.

Там вони пробудуть до кінця навчального року та залишаться на літні канікули. Усі витрати, пов'язані з навчанням, проживанням, харчуванням і забезпеченням одягом, взяла на себе литовська сторона.

Дітей обирали так, аби вони були одного віку та могли навчатися за однаковою шкільною програмою. Тож до Литви їдуть 7 восьмикласників. Житимуть вони у Вільнюсі в міжнародній школі «Литовський дім». У них буде стипендія у розмірі 100 литовських літів (близько 500 грн), а викладач, який супроводжуватиме весь цей час дітей з Дніпропетровська, отримуватиме заробітну плату європейського рівня. Аби діти могли поділитися з батьками своїми емоціями від навчання та відпочинку, обласна влада подарувала їм фотоапарати. Від почесного консульства Литовської Республіки у Дніпропетровську учні отримали шкільні набори.

Похід пам'яті воїнів АТО

Для патріотичного виховання дітей і молоді інструктори з дитячого туризму Дніпропетровського обласного осередку «Дитячий альпійський рух України» разом з небайдужими дітьми 17-24 серпня здійснили спортивний похід Закарпаттям за маршрутом: ст. Воловець – с. Подобовець – сел. Межгір'я – озеро Синевир. Подорож присвятили пам'яті воїнів, які загинули у боротьбі за свободу української нації.

Серед загиблих – Андрій Дмитренко, який ще дитиною брав участь у заходах осередку та спортивних походах.

«Ми схилиємо голову перед мужністю героїв, які ще вчора були на-

Андрій Дмитренко

шими вихованцями», – зазначає колектив осередку.

У поході взяли участь школярі та студенти Апостолового, П'ятихаток та Кривого Рогу у супроводі керівника походу, голови Дніпропетровського осередку «Дар України», інструктора з дитячого туризму з 1998 року Олексія Гапонова.

Під час подорожі учасники походу мали змогу поспілкуватися з мешканцями Закарпаття. Жителі Межгір'я розпитували про те, як живуть люди у Дніпропетровській області у важкі для нашої держави часи, розповідали про місцевих хлопців, які пішли до війська, про те, як хвилюються за Україну та її незалежність.

Книги для бійців АТО

Активісти закликають усіх небайдужих жителів області долучитися до збору художніх книг і свіжої періодики.

Цю акцію молодь ініціювала спільно з облдержадміністрацією, щоб підтримати бойовий дух воїнів української армії. Передавати зібране до зони АТО планують разом із гуманітарною допомогою через волонтерів.

«Про силу та відчайдушність наших героїв на Сході вже складають легенди. Та ми розуміємо, що наші хлопці – не бойові машини, а, перш за все, – люди. Усі свідомі українці допомагають матеріально, збирають необхідні кошти та речі. Наша акція – це спроба відвернути думки бійців від жахів війни, які вони бачать щодня», – повідомив голова Дніпропетровської обласної молодіжної ради Сергій Кривогуз.

Для бійців української армії молодь хоче створити міні-бібліотеки з творами вітчизняних і світових класиків, а також із сучасною літературою. Свіжа українська періодика, допоможе військовикам бути обізнаними зі справами і процесами в країні і за кордоном.

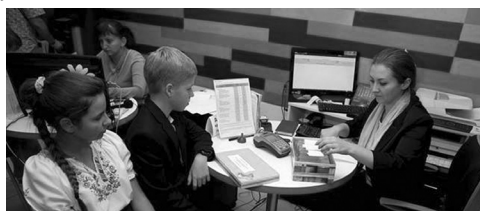
Приносити книжки та періодику можна за адресою: просп. Гагаріна, 11 (навпроти Національної металургійної академії). Графік роботи: понеділок – після 16:00 до 18:00; вівторок і серeda з 13:00 до 18:00. Довідки за телефоном: (063) 684 31 03. Дар'я.

Збираємо кошти для військовиків

У школах області відбулися масові акції на підтримку українських воїнів. Діти провели ярмарки, де продавали виготовлені власноруч вироби, змайстрували патріотичні скриньки, до якої кожен міг зробити свій внесок, покласти кошти і листи з побажаннями миру та добра.

Вихованці загальноосвітньої санаторної школи-інтернату № 3 (що в АНД районі Дніпропетровська) на ярмарку пропонували свої вироби, випічку. Ціни не встановлювали. Батьки допомогли все це продати – дещо навіть по гривні; і лише за годину зібрали понад 11,5 тисяч гривень. Усі кошти віднесли до відділення банку та переказали на рахунок Фонду оборони країни.

Свій внесок у допомогу українській армії зробили й діти школи-інтернату № 90. Вони ініціювали акцію «Мільйони сердець». Випускники самі зробили скриньки, які розмістили в класах. Вчителі, батьки та діти кидали туди гроші на допомогу воїнам, які воюють на Донбасі.

До Дня Українського козацтва

1734 р. – 280 років тому запорозькі козаки заснували Нову Січ біля с. Покровського (нині – територія Нікопольського району).

СІЧ НА РІЧЦІ ПІДПІЛЬНІЙ

У 1734 році, після 24-річного перебування у підданстві Кримського ханства, запорожці повернулися під російську владу й заснували Січ на річці Підпільній (нині ця територія – під водами Каховського водосховища), щодо якої в історичній літературі усталася назва Нової Січі. За надто суворим висновком Михайла Грушевського, вона «була вже тільки слабкою тінню старої Січі», котра розташовувалася на річці Чортомлик і в 1709 році була зруйнована російськими військами. Звісно, Нова Січ не мала того обсягу політичної незалежності й не виявляла такої самостійної військової діяльності, що були характерні для її грізної попередниці, уславленої очільництвом кошових отаманів Івана Сірка та Костя Гордієнка. Січ на Підпільній від самого початку ввели в систему охорони кордонів Російської імперії й стали прискіпливо контролювати її потужними військово-адміністративними засобами.

Одразу після повернення запорожці мусили довести свою лояльність монархії Романових дієюю участю в російсько-турецькій війні 1735-1739 років. Під час тієї війни січові козаки вперше потрапили під пряме управління царського генералітету. В самій Січі в 1735 році з'явився Новосіченський ретраншемент із російською залогою, котра стежила за діями запорожців та сповіщала про них імперський уряд. Російські фортифікації з гарнізонними службами постали у стратегічно важливих пунктах Запорозжя: Старому Кодаку, Лоцманській Кам'яниці, Усть-Самарі, Старій Самарі, Микитиному, на острові Хортиця та інших місцях. І хоч за вимогою російсько-турецького мирного договору 1739 року деякі з них, розташовані на тодішньому кордоні, були ліквідовані (як-от Хортицька верф, Микитинська застава), Новосіченський ретраншемент, як і сама система імперського військово-адміністративного контролю, діяла далі.

Впроваджувалося й підпорядкування Запорозької Січі центральним органам управління Російської імперії. У 1742 році, у зв'язку із закінченням війни, Військо Запорозьке перевели з відомства Військової колегії до Колегії іноземних справ, яка здійснювала свої функції щодо Січі через київського генерал-губернатора. З відновленням гетьманства у 1750 році, Запорозжя отримало ще один контрольний орган – гетьмана Кирила Розумовського та підпорядковану йому Генеральну військовою канцелярію. З огляду на те, що Запорозжя все ще було своєрідною «закордонною територією» у складі імперської Росії і що запорожці, оскаржуючи дії царських чиновників, майже щорічно відраджали депутата до Санкт-Петербургу, з 1756 року Січ передано до відання Правлячого Сенату – найвищої управлінської ланки імперії.

Поруч із розширенням російської адміністративної мережі, до якої поступово втягувалося Запорозжя, відбувалося й чітке визначення кордонів Війська – як із рештою володінь імперії (Гетьманщина, Слобожанщина, Військо Донське), так і з іншими державами (Річ Посполита, Кримське ханство, Османська імперія). Причому це робилося без урахування реальних меж розселення запорожців і їхніх сезонних проміслів, що стало причиною нескінченних конфліктів на порубіжжі, які розглядали численні прикордонні комісії. Особливо напруженими були комісії з розгляду суперечок між запорожцями, кримськими татарами та ногайцями, що проводилися майже щороку. Ламаючи складний комплекс взаємин і відшліфовані століттями способи взаємодії українського козацтва з сусідніми державами, російська

прикордонна адміністрація систематично втручалася у повсякденне життя населення степового порубіжжя й поволи збільшувала його бюрократичну регламентацію.

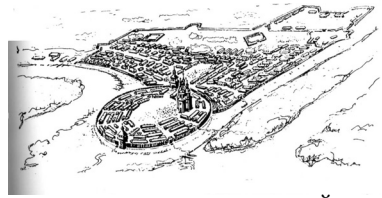
З 1751 року північну межу Запорозжя заблокували гусарські та пікінерські полки, котрі комплектувалися з мешканців Балканського півострова (переважно сербів) і слугували «буфером» між Військом Запорозьким та Російською імперією. Зайняту під їх оселення територію російський уряд намагався вилучити з українського етнічного простору, заснувавши тут Новосербію (з центром у фортеці св. Єлисавети, нині – Кіровоград) і Слов'яносербію (біля річки Сіверський Донець). 1764 року на цих землях створено Новоросійську губернію, яка неухильно просувала свої адміністративні межі вглиб степового простору і тим все більше загострювала прикордонні конфлікти. Останні мазепинці, Федір Мирович та Федір Нахимовський, доживаючи віку на вигнанні в Криму, так характеризували становище Запорозжя в середині XVIII століття: «Росіяни ...нині вже Військо Запорозьке дорешти вигубити хотять, для чого знову на сьому боці Дніпра фортеці, як ось Єлисавет і прочія, поробили, і уж Військо Запорозьке в мішок убрато, і тільки ж це щоб як то мішок зав'язати, росіяни способу не обрали».

Посилення імперського контролю над степовим прикордонням мало неоднозначні наслідки для Запорозжя. З одного боку, завдяки активній протидії набігам кочовиків і запорозькому здобичництву підвищився рівень безпеки в краї, що позитивно вплинуло на розвиток його господарства і створило сприятливі умови для заселення землеробським людом. З іншого – відбувалася руйнація традиційного козацького ладу, що загострило внутрішні конфлікти в запорозькій спільноті.

Козацькі промисли, які походили від давнього ухидництва (рибальство, полювання, бортництво), поступово набували рис товарного виробництва, орієнтованого на зовнішні ринки. Збільшення питомої ваги землеробства створювало на Низу Дніпра подібний до Гетьманщини господарський лад, руйнуючи традиційну економіку Запорозжя. Сучасник тієї доби, царський історіограф Герард-Фрідріх Міллер, помітив, що плін життя на Запорозжжі струменить «с великою против прежних обычаев отменно, потому что жители хотя за запорожскими козаками числятся, живут с женами и с детьми и отправляют земледельство». Історик Михайло Слабченко описав зміни в часи Нової Січі засобом художнього образу: «містечка переорганізовувалися на новий киталт, хоча зовнішній вигляд їхній наче мало змінився: в них це вешталася запорожці, але вже не гриміли пострілі, не ляскали шаблі, чути було ріпіння торговельних ваг, ніби хустками махали вітряки та брязкали гроші».

Хліборобство та зовнішня торгівля створювали умови для подальшого зростання населення в колись украї малолюдному степу, а це, відповідно, потребувало перебудови всього внутрішнього управління Війська Запорозького. Саме за часів Нової Січі на Запорозжжі усталася поділ на адміністративні округи – паланки. На думку Володимира Мільчева, він з'явився ще під час перебування запорожців у кримсько-турецькому підданстві. Паланкою (слово,

запозичене турками з угорської мови) називали невелику фортецю, огорожену палісадом; у ній перебувала місцева службова бюрократія, призначена січовим урядом (Кошем), – паланкова старшина: полков-

ник, писар, осавул та, зазвичай, три помічники – «підпанки». Осадчі новозаснованих сіл і отамани слобід у межах певної округи підпорядковувалися відповідній паланковій старшині. Паланкові урядовці виконували функції адміністративної, судової, фінансової та військової влади на території, визначеній для здійснення їхніх управлінських функцій. Дія цих функцій спочатку поширювалася лише на посолитих – осіб, які не належали до козацького стану і займалися сільським господарством, ремеслом або торгівлею та підлягали оподаткуванню. Однак згодом і запорожці, котрі стали заводити сім'ї та селитися в нещодавно заснованих слободах, виводили з підпорядкування курінним отаманам (це була основа основ соціально-політичної організації низового козацтва) та переводили у відомство паланкової старшини. Кількість паланок зростала відповідно до зростання населення Запорозьких Вольностей і потреби зміцнення влади Коша над землями, з приводу яких виникали межові суперечки. Якщо на початку XVIII століття на Запорозжжі були лише Кодацька та Самарська паланки, на 1720-ті з'явилася Кальмиуська, то у 1755 році було вже п'ять паланок, на 1775 рік їх кількість збільшилася до десяти.

У 40-50-х роках XVIII століття на півночі Запорозьких Вольностей виникли сільські поселення, число мешканців яких безупинно зростало. У 1758 році в Самарській паланці нарахували десятки населених пунктів, де, окрім козаків, мешкали посолиті: Новоселиця (тепер місто Новомосковськ) мала 107 козацьких і 323 поспільських дворів, решта складалася лише з дворів посолитих: Чернече – 100, Кам'янка – 72, Сокальський рудот – 32, Бригадирівка – 35, Ревунівка – 54, Одимківка 17; крім того, були ще й хутори: Карпа Паламаря – 8 поспільських дворів, Микити Борисенка – 7, Сачавин – 3. У Кодацькій паланці на 1760 рік були такі населені пункти: Новий Кодак з 127 козацькими і 326 поспільськими дворами, Кам'янка Чаплинська – 30, Старий Кодак – 37, Таромське – 66, Карнаухівка – 60, Кам'янське – 126, Романкове – 191 поспільськими дворами. Це були вже, власне, сільські поселення, які мали не лише церкви як центральний елемент, але і ярмарки, що відбувалися навіть узимку, як, наприклад, у слободі Кам'янське Кодацької паланки. Так, поруч із традиційним козацьким зимівником, прилаштованим до ухидницько-здобичницького господарювання, з'являлися села, економічну підоснову яких становила відтворювальна агрокультура.

Найбільшим містом Запорозжя була сама Запорозька Січ, розташована на річці Підпільній. Головними її частинами були «паланка», або внутрішній Кіш, «городок», де був майдан із 38-ма куренями, а також торгово-ремісничє передмістя Гасан-Баша (Гасан-Базар). Тут відбувалася жвава торгівля, сюди приїздило багато грецьких, вірменських, турецьких і татарських купців, чимало

купців, крамарів і чумаків із Гетьманщини та російських губерній. Біля Гасан-Баші, при затоці річки Підпільної був порт, до якого, за звичаєм, під час весняної повені, приходили турецькі та грецькі морські торговельні судна (6-7 на рік); однак до середини червня, коли рівень води в Дніпрі зменшувався, кораблі залишали Січ. Мілководдя річки Підпільної перешкоджало повномасштабній навігації. Більш зручні природні гавані розташовувалися біля Микитинового перевозу, куди у 1756 році, після руйнівної пожежі, запорожці хотіли перенести свою Січ, однак не змогли через протест турецького уряду. Втім, і міліни Підпільної, і пожежі не завадили Січі й надалі бути значним торговельним центром: «[здесь] изобилие всякой рыбы, дынь, арбузов; и на судах греческих и турецьких тут у пристани бывших, во множестве всяких фруктов, почти даром хозяевами дававшими[ся]». Тут згадуються лимони і помаранчі, ціною 3 «деньги» за десяток найкращих, трохи пошкоджені фрукти видавали за дарма, багато їх викидали за борти кораблів у Підпільну, від чого часто траплялися небезпечні хвороби. У великій кількості продавали родзинки, виноград, фініки та вина: вісант, мускатель, і «всякие черноморские» ціною від 2-х до 12-ти копійок «за осьмуху». Втім, Січ була не лише центром транзитної та внутрішньої торгівлі; в ній все більшої ваги набувало власне ремесло, хоч воно й лішалось на вельми початковому рівні.

На загал, демографічна структура населення Запорозжя почала істотно змінюватися. Якщо раніше його абсолютна більшість складалася з неодружених чоловіків або таких, які мали сім'ї в Гетьманщині (на Запорозжя вони приходили на сезон з весни до осені), то тепер на Низу Дніпра виникають типово сільські поселення, з сім'ями. Якщо для управління чоловіками було достатньо лише їх входження до одного з 38 січових куренів, а курінний отаман мав знати куди й для чого подався його однокурінник і в разі потреби покликати його до свого куреня, то для управління сімейними козаками та посолитими курінь був абсолютно неефективним; для цього була потрібна принципово інша адміністрація. От чому запорозький звичай забороняв появу жінок на Січі, оскільки це неминуче призводило до виникнення сімейної общини, яка розмивала чоловічий союз запорозького козацтва, що і сталося в середині XVIII століття, викликавши, у комплексі з іншими причинами, гострі соціальні конфлікти.

Уже в 1750-х роках на Запорозжжі чітко простежувалося існування двох угруповань. Перше трималося традиційного запорозького устрою, обстоювало безсімейний характер життя низового козацтва, щорічну виборність січового керівництва, мало господарські заняття споживацького типу (разом зі здобичництвом кримсько-турецьких і річпосполитських підданих) і дратівливо ставилася до тієї регламентації, яка накидалася від російського уряду. Друге, навпаки, намагалося опертися на неї, щоб із допомогою російської прикордонної адміністрації припинити щорічні вибори очільників Січі й тим усталити спадкові ієрархії, викоринити здобичництво, завести сільські поселення, які можна було обкладати податком, і взагалі сприяти становленню відтворювальної економіки на Запорозжжі. Речниками цієї групи були кошові отамани Яким Ігнатович Малій, Григорій Федорович Лантух і Петро Іванович Кал-

нишевський. Останній, будучи кошовим отаманом у 1762, 1763 і 1765-1775 роках, домігся того, щоб соціально-економічні перетворення на Запорозжжі спрямувати у незворотне русло.

Протистояння козацьких угруповань призвели до того, що ледь не кожні вибори кошового старшини супроводжувалися збройними сутичками між козаками. Чи не найбільше зіткнення сталося під час ради на Січі 26 грудня 1768 року. За звичаєм, Петро Калнишевський виїшов на середину січового майдану, побажав товариству щасливого свята і за звичаєм запитав: «А що, братчики, будемо робити?», чекаючи, що козаки продовжать його перебування на посаді кошового отамана на наступний рік. Однак замість цього озброєна юрба козаків-сіромах розігнала раду, звільнила з пушкарні в'язнів і з сокирами в руках пішла трощити будинки кошового, старшини та заможних козаків. Калнишевський ледь урятувався, вискочивши через дах свого дому, і до ранку ховався у дніпровських плавнях, переводячий у чернечу ярсу. Наступного дня, взявши з Новосіченського ретраншементу гармату, Калнишевський із вірними козаками розігнав своїх супротивників і в такий спосіб продовжив свої повноваження.

Попри те, що Петро Калнишевський скористався допомогою росіян у придушенні повстання козацької сіроми, він був безкомпромисним у справі захисту територіальної цілісності Війська Запорозького. З 1765 року Кіш цілеспрямовано формував смугу постійної сільської осілості на своїй території, особливо на кордоні з Новоросійською губернією. У листі Петра Калнишевського від 3 лютого того ж року викладався комплекс заходів, що їх мала здійснювати запорозька адміністрація: забезпечити недоторканність запорозьких володінь по р. Самара, не допускати вихідців із Гетьманщини в запорозькі землі, дозволяти козакам осідати зимівники поблизу Беш-байраків, понад річками Оріль та вище Переволочної – тобто йшлося про заселення спірних територій, які могли відійти до Новоросійської губернії. Відтоді заселення суміжних із Новоросійською губернією теренів Запорозжя стало головним питанням внутрішнього управління Війська Запорозького.

Чергова російсько-турецька війна 1768-1774 років, передусім – набіги кримців на Запорозжя у січні і вересні 1769 року призвела до значних людських і матеріальних втрат населення Запорозьких Вольностей. Наступного року Калнишевський активізував переселенські заходи, надавши поселенням дворічні пільги. Тоді, за спостереженням генерала Олександра Прозоровського, запорожці «в один год накликали и населили ... дворов более двадцати тысяч, слободы... а землю, на которой они обитают, оставляли впусе, дабы и оною им впрде воспользуются... Теперь запорожцы населя на отнятых землях против всей Новороссийской губернии, зачав от Молдавского полку до реки Донца и Слободской губернии, против Изюма, Тора, а также и против Бахмута великия слободы, заграждают свои пустья, впереди оных лежащие земли, теми поселянами великия степныя места от Самары и от Кальмиуса до Азовского моря, по реку Конскую». Внаслідок провадженої останнім запорозьким кошовим отаманом колонізації постали нові населені пункти: Личкове, Бабайківка, Петриківка, Перещепине, Барвінкове та інші.

(Далі – на стор. 16)

1 • 110 років тому (1904 р.) в Катеринославі при губернській земській лікарні відкрито *земську Пастерівську станцію* для лікування хворих, яких покусали скажені тварини.

• 60 років тому (1954 р.) у Дніпропетровську народився **Анатолій Миколайович Шкляр**, поет, лауреат обласних премій ім. О. Стовби (1991), ім. П. Кононенка (2010).

3 • 140 років тому (1874 р.) в Катеринославі засноване *Медичне товариство*.

4 • 140 років тому (1874 р.) народився **Михайло Михайлович Протод'яконов**, вчений у галузі гірничої справи. У 1904-1914 рр. викладав у Катеринославі Вищому гірничому училищі. Помер 5 квітня 1930 р.

7 • 220 років тому (1794 р.) слобода Новоселиця була перейменована на *місто Новомосковськ* і отримала статус повітового центру.

12 • 115 років тому (1899 р.) у Катеринославі відкрито *Вище гірниче училище* – перший ВНЗ регіону. Нині – Національний гірничий університет України. Першим ректором (тоді посада очільника навчального закладу називалася «директор») КВГУ був Сергій Миколайович Сучков (1899-1908).

16 • 105 років тому (1909 р.) народився **Всеволод Арутюнович Лазарян**, академік АН України, визначний спеціаліст у галузі загальної механіки. Автор понад 300 наукових праць і винаходів. Ректор Дніпропетровського інституту інженерів залізничного транспорту (1941-1958). Помер 24 грудня 1978 р.

20 • 155 років тому (1859 р.) у Катеринославі почав діяти *телеграфний зв'язок*.

22 • 120 років тому (1894 р.) у Катеринославі народився **Віктор Платонович Петров**, український археолог, етнограф, письменник, доктор філологічних наук. Писав також під псевдонімами В. Домонтович і Віктор Бер. Помер 8 червня 1969 р.

23 • 260 років тому (1754 р.) у слободі Омеляницькій (Омельник-Лихівка, сучасне смт Лихівка П'ятихатського району) освячено новозбудовану дерев'яну Свято-Троїцьку церкву.

• 110 років тому (1904 р.) у Нижньодніпровську народився **Володимир Олександрович Судець**, маршал авіації, Герой Радянського Союзу. Помер 6 травня 1981 р.

24 • 230 років тому (1784 р.) у слободі Вербки (нині – село Павлоградського району) освячено новозбудовану дерев'яну Свято-Дмитрівську церкву.

У цьому місяці:

• 120 років тому (1894 р.) в Романковому народився **Порфирій Петрович Неклеса**, інженер-металург, директор Дніпровського металургійного заводу під час окупації Дніпродержинська. Після війни переїхав до Англії, поселився в Манчестері, викладав. Помер 1977 р.

• 70 років тому (1944 р.) у Дніпропетровську заснований *науково-дослідний інститут будівельного виробництва*, нині – ВАТ «Дніпропетровський науково-дослідний інститут будівельного виробництва».

Календар підготувала **Ярина ГОЛУБ**, завідувачка красназничого відділу обласної універсальної наукової бібліотеки

САЙТ ОБЛАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ «ДЖЕРЕЛО»: GDJEREL0.JIMDO.COM

НОВОСЕЛИЦЯ – НОВОМОСКОВСЬК

Після «атакування» Січі та ліквідації запорозького війська у 1775 р. землі Вольностей розділили між Азовською та Новоросійською губерніями.

Центр Азовської губернії тимчасово мав перебувати у Білівській фортеці, «...а згодом, де стане в цій губернії місто...». (Білівськ був центром Азовської губернії у 1775-1778 роках. У 1784 році фортеця перейменована на Костянтиноград, а в 1797 р. набула статус міста. Із 1922 р. – м. Красноград Харківської обл. – *Ред.*)

Повітовим містом Самарського повіту Азовської губернії первісно було визнано колишній паланковий центр Запорожжя – слободу **Новоселицю (Самарчук)**. Але вже у 1775 році губернатор Василь Чертков (обіймав цю посаду до 1782 р.) під час об'їзду губернії визначає місце для створення нового губернського міста. Таке, на думку губернатора, вдале місце було при впадінні річки Кільчень у Самару за вісім верст від лівого берега Дніпра та за три версти від Старо-Самарського ретраншементу (Новобогородицької фортеці). Уже у 1776 році у документах використовується назва нового міста – «Катеринославі».

Вибір місця був зумовлений тим, що Катеринославі планувалася та споруджувалася не лише як адміністративний та економічний центр, але і як місто-фортеця поблизу Нової Української (Дніпровської) укріпленої лінії, яка складалася з опорних пунктів – укріплених поселень, фортець, ретраншементів і міст-фортець. За задумом В. Черткова, низинна, заболочена місцевість із численними річками та протоками мала сприяти захисту міста, збільшуючи його неприступність. Водночас є думка, що вибір місця зумовлено недостатньою кваліфікацією В. Черткова, приблизно його уявлення про кліматичні умови Півдня та зумовлений ними режим річок.

Дослідник Максим Кавун, визначаючи характер проекту «Катеринославі», серед іншого зазначив, що місто створювалось, як «метрополітенський центр колонізаційного засвоєння» та «мультикультурний центр, що вміщує в своєму середовищі представників різних етнічних груп та ідентичностей, водночас на засадах спільної імперської ідентичності», а «назва міста символізувала пафос колонізаційного процесу».

Зважаючи на ці міркування, обумовлені реальною історією Катеринослава-Кільченського, можна зробити висновок, що, крім військових, топографічних та економічних чинників, на вибір місця під губернський центр суттєво вплинув і політичний чинник. Катеринославі мав бути абсолютно новим містом, містом «без коренів». Тому для реалізації проекту «Катеринославі» необхідно було обрати незаселене (або офі-

ційно нібито незаселене), місце, яке ніяк не пов'язано з місцевими політичними, урбаністичними, історичними традиціями. Саме тому В. Чертков, незважаючи на краще розташування Новобогородицька та Новоселиці, обрав для Катеринослава місце більш-менш придатне за топографією, але найоптимальніше з погляду політичного.

Проектування міста почалося ще у 1775 році. Але лише указом Сенату від 20 липня 1778 року губернатору Черткову наказується перевести губернське правління з Білівської фортеці до міста Катеринослава, а вже указом від 31 жовтня повідомляється про його переведення. 1778 року Самарський повіт Азовської губернії називається Катеринославіським.

Проте, вже у 1782 році численні хвороби та скарги на важкий клімат міста призвели до його відвідин головним лікарем Шенфогелем. Той, «оглянувши місцевість, визначив її шкідливою для здоров'я людей, непридатною та згубною для добробуту жителів». Такий висновок призвів до появи планів перенесення губернського міста. У грудні 1782 року було створено новий план міста, за яким його центр переносився ближче до гирла річки Самари – до Новобогородицької фортеці.

30 березня 1783 року було видано указ про об'єднання Азовської та Новоросійської губерній і створення нової адміністративно-територіальної одиниці – Катеринославіського намісництва. 22 січня 1784 року видаються два укази, якими затверджується створення намісницького центру під назвою «Катеринославі на Дніпрі» «біля Кайдак» і запропонований розподіл намісництва на повіти. Зокрема передбачалося перейменувати м. Катеринославі на р. Кільчень на повітове місто «Новомосковськ».

Губернські установи Азовської губернії було переведено до тимчасового центру намісництва – м. Кременчука. Натомість повітові – і далі працювали в Новомосковську (Кільченському), який починає швидко занепадати. Перші проекти перенесення міста Новомосковська до Богородицького ретраншементу датуються 1783-1784 рр. Але остаточне розпорядження щодо перенесення міста видане 23 вересня 1786 року. Князь Г.О. Потьомкін писав до І.М. Синельникова: «За непридатністю теперішнього міста Новомосковська... рекомендую перемістити те повітове місто відповідно колишнього мого на підвищене місце до Богородицького ретраншементу». Таке зволікання у справі перенесення міста, як і наполягання князя Потьомкіна на своїй попередній думці щодо місця його розташування, пов'язане з тим, що у 1783-1786 роках існувало два варіанти розташування центру Новомосковського повіту – Бого-

родицький ретраншемент і Олександрівська фортеця. В подальшому в «Атласах» намісництва як місто «Новомосковськ» визначається саме Новобогородицький ретраншемент. Але вже з плану міста 1790 року, на якому відмовились від проектних пропозицій і обмежилися фіксуванням наявної забудови, можна побачити, що місто залишилось у стані 1784 року. Не було створено жодного нового кварталу і, здається, що навіть не споруджено жодного нового будинку.

Це пов'язано з тим, що, незважаючи на розпорядження про перенесення міста Новомосковська, воно далі існувало на первісному місці Катеринослава. У 1787 р. у ньому навіть відбуваються вибори та створюється Новомосковська міська дума. Лише 10 вересня 1791 р. за розпорядженням князя Г.О. Потьомкіна Думу переводять до Катеринослава. У церковних документах під 1791 р. зафіксоване прохання священника Свято-Духівської церкви м. Новомосковська, в якому він зазначає, що в його парафії «окрім городничого з штатною командою, з ротою солдат та деякої кількості канцеляристів, нині вже нікого немає» і прохає перевести його до Павлограда.

За іншими офіційними документами 1792 та 1793 років Новомосковськ і Новобогородицьк зазначаються як різні населені пункти. Перше має церкву Святого Духа, 15 дворів та населення у 327 осіб, а друге – Покровську церкву, 18 дворів і населення у 169 осіб. Грунтуючись на фактах, можна зробити висновок, що перенесення м. Новомосковська до Богородицького ретраншементу відбулося лише формально. Насправді населення Новобогородицька та Новомосковська (колишнього Катеринослава-Кільченського) просто розійшлося, а край їхньому формальному існуванню поклав указ 1794 року про перенесення повітового міста Новомосковська до слободи Новоселиці.

Валентин СТАРОСТІН,
«Моє Придніпров'я»

СІЧ НА РІЧЦІ ПІДПІЛЬНІЙ

Продовження. Початок на стор. 15

Заселення нових слобід відбувалося в умовах гострого протистояння Запорозького Коша з російською прикордонною адміністрацією. Оскільки новоявлені російські поміщики часто без церемоній зганяли населення до своїх щойно створених маєтків, а іноді запроваджували такі на запорозьких землях, запорозькі осадчі іноді діяли так само – силою примушували переселенців іти до заведених ними поселень. Самовидцям доводилося спостерігати, як запорожці перевозили розібрані хати, женучи поселян із одного місця до іншого.

Між запорожцями та російськими службовцями часто виникали сварки, які закінчувалися бійками із застосуванням зброї.

Конфлікт досяг такої гостроти, що потребував негайного втручання імперської влади. Імператриця Катерина II після тривалих коливань, пов'язаних із потребою закінчити війну з Туреччиною, 22 травня 1775 року підтримала позицію командувача російської армії графа Петра Рум'янцева та свого фаворита Григорія Потьомкіна, на той час очільника Новоросійської губернії (з адміністра-

цією якої запорожці мали чи не найбільше конфліктів) й ухвалила остаточне рішення про ліквідацію Запорозької Січі із застосуванням збройної сили. Цю справу доручили генералам Петру Текелію, який зайняв Запорожжя на правому березі Дніпра, та Олександрові Прозоровському, котрий блокував дію запорозької адміністрації на лівобережжі. 4 (за новим стилем – 15) червня П. Текелій зайняв Січ і заарештував Петра Калнишевського та його найближче оточення. Наступного дня вилучили запорозькі клейноди, арти-

лерію та інше озброєння, архів, фінанси та інші цінності. Останнього кошового згодом ув'язнили в Соловецькому монастирі, а військового суддю Павла Головатого та писаря Івана Глобу – в сибірських монастирях.

Ліквідація Запорозької Січі була важкою втратою для українського народу, котрий, спираючись на її військовий і організаційний потенціал, упродовж XVI-XVIII століть формував власні збройні сили та плевав свою державність.

Владислав ГРИБОВСЬКИЙ,
«Моє Придніпров'я»

ЗАСНОВНИК ОБЛАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ «ДЖЕРЕЛО» — ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

Редакційна колегія: В.М. ВАСИЛИНЕНКО, О.І. ДЕМЧИК, В.Г. ДОЛГОПОЛІЙ, С.Г. КРАМАРЕНКО, М.І. РОМАНЕНКО

Головний редактор З.В. МАРЧИШИНА
Заступник редактора Є.А. ШУЛЬГА
Фотокори Г.Г. та А.Г. КРЮЧЕНКИ
Дизайн і верстка Н.О. АНТОНЕНКО

Газету надруковано в друкарні ПП «Ліра М», 49038, Дніпропетровськ, просп. Воронцова, 73, тел. (056) 721-92-60. Ціна договірною. Передплатний індекс 40620.

Свідоцтво про реєстрацію ДП № 66 від 13.12.1993. Формат А 3. Друк офсетний. Обсяг 1,6 ум. др. арк. Наклад . Зам. №

Адреса редакції: 49006, Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70, к. 216. Телефон/факс: 732-47-61, 732-48-48. E-mail: GDjerelo@yandex.ru